

Глава перша

НАВІШО Я ВАМ ВСЕ ЦЕ РОЗПОВІДАЮ

Плас-Гейрлвід, Пенгадог

*(неподалік від Ллангвінідда, Вест Гламорган,
Великобританія) [4], вересень 1986 року*

Я підозрюю, що багато хто з моїх слухачів подумає: якщо вже людина чекала сто першого року з дня народження, щоб розповісти свою історію нащадкам, то це через те, що така людина не може розповісти нічого важливого. Мені прикро, що я не можу запобігти таким думкам. Зрозумійте, будь ласка, що я сиджу тут і диктую цій маленькій машині не тільки заради себе, а й заради вас. Звісно, я сподіваюсь, що моя балаканина має певну історичну цінність, а можливо, зможе відірвати від буденності і, навіть, розважити вас. Але головне, чого я прагну, записуючи все це — спробувати самому все усвідомити, провести, якщо так можна сказати, останню звірку рахунків, перш ніж закінчиться моє плавання, що вже занадто затягнулось, і мене відбуксирують до місця останньої стоянки.

Думаю, що в мене залишилось не так вже багато часу. Навряд чи це звучить як надто гучне твердження, якщо його говорить людина, яка

пів року тому відсвяткувала свій сотий день народження. Але річ у тім, що привиди минулого кружляють навколо мене вдень і вночі протягом останніх кількох місяців, з моменту, коли відшукався цей альбом, а я приїхав сюди, в місце, назву якого я навіть не буду намагатись вимовити. Утім ні, «привиди» — невірне визначення. Немає нічого зловісного або загрозливого в цих несподіваних, яскравих і абсолютно непередбачуваних появах людей і події сімдесятирічної давності у сьогоднішні.

Зовсім навпаки, тепер, коли я звик до них, вони приводять мене у стан своєрідного спокою. Їх також не можна назвати невідчутними і смутними — взагалі вони здаються куди більш реальними, ніж події, або, принаймні, те, що можна віддалено вважати подіями в будинку для літніх людей, повному геть підтоптаних емігрантів з Центральної Європи, що відбулись декілька хвилин тому. Чи з'являються привиди мені, чи це вони бачать мене? А може, вони завжди вони були тут? Чесно кажучи, я не можу відповісти. Знаю тільки, що час розпався на частини: поки я дрейфую у вічність, день і ніч, минуле і сьогодні змішуються разом, ніби колода карт.

Вчора вночі був шторм з тим могутнім, сварливим гуркотом грому, який ніби прокочується понад хмарами. Я лежав у напівсні, як будете дрімати і ви, якщо доживете до моїх моторошно старезних років. Аж раптом, невідомо чому, я знову опинився на борту U-26 в той ранок — десь в травні 1917 року, коли англійські есмінці засипали нас глибинними бомбами біля Мальти. І запевняю вас, це не був сон. Я знову перебував у тій тісній, задушливій маленькій рубці, а ми кружляли, пірнали і плутали сліди в тих непроглядних зеленуватих сутінках, шістдесят метрів нижче за ультрамаринові хвилі, підстрибуючи, як жаби в відрі, щоразу, коли від оглушливих вибухів згасали електричні лампи, а пластівці білої фарби сипалися зі стін.

Ні, це не був сон, всі вони були саме такими ж, як того ранку: мій старпом Бела Месарош — на лобі застигли краплі поту, а пальці, якими він чіпляється за край штурманського столу, щоб утриматися, побілили від напруги. Наш стерновий, чорногорець Григорович, високий і, як завжди, спокійний, зі смуглястим обличчям і невеличкими напомадженими вусами, сидить, втиснутий в крісло, встановлене за стерновим колесом і картушкою гірокомпаса [5], і повторює мої команди з таким спокоєм, ніби керує паровою пінассою [6] під час регати в

гавані Поли, але до мене також доноситься його ледь чутне бурмотіння: «Радуйся, Маріє, благодаті повна... Право десять, герр командант... молись за нас, грішних... (Ба-бах!)... нині та в годину смерті нашої...».

Що ж, навіть будши багато років скептиком, я змушений визнати, що втручання Пресвятої Диви стало нам дуже в пригоді того ранку. Ми вижили для того, щоб померти в якийсь інший день. Підозрюю, що всі мої товариші залишили цей світ вже багато років тому, всі, за винятком мене, людини, якій тоді був тридцять один рік і якого вони звали «der Alte» — «Стариган».

Однак неприпустимо базікати ось так, навіть не представившись. Маю честь відрекомендуватися: Оттокар Ойген Прохазка, ріттер фон Штрахніц [7], свого часу фрегаттенлейтенант [8] Імператорського та королівського військово-морського флоту Австро-Угорщини, колишній командувач чехословацької Дунайської флотилії, певний час — адміраліссімус [9] республіки Парагвай, комодор [10] польських ВМС і надзвичайний аташе при польському і чехословацькому урядах у вигнанні [11], кавалер Лицарського хреста Військового ордена Марії Терезії, Великої Срібної медалі «За військові заслуги», Лицарського хреста ордена Леопольда, ордена Залізної корони першого класу, Хреста «За військові заслуги» з лавровим вінком, німецького Залізного хреста першого класу, османської медалі «Ліакат» («За заслуги»), польських ордена Відродження Польщі та Срібного Хреста Віртуті Мілітарі, чехословацького ордена Білого Лева, парагвайського Золотого Броненосця з сонячними променями та британського ордена «За видатні заслуги» з планкою [12].

Але якщо ви струсите побляклі титули та зішкребете позолоту з брязкалець, як шари старої фарби і іржі зі старих дверей, то побачите перед собою просто Отто Прохазку — так мене звали у роки австрійської служби. Або, якщо забажаєте, Оттокара Прохазку, чеського селянина з тим незграбним обличчям, що щоранку дивиться на мене із дзеркала, обличчям зморшкуватого богемського сільського діда з гострими вилицями і щетинистими сивими вусами, точно такими, як у мого діда і всіх попередніх сорока з гаком поколінь Прохазок, що ходили за запряженим волами плугом в селі Штрахніц, що в окрузі Колін, кілометрів приблизно за шістдесят на схід від Праги.

У нашому роду живуть довго — мій дід прожив до дев'яноста семи років, а батько, заступник цісарсько-королівського окружного

суперінтенданта пошти та телеграфу, жив би, цілком можливо, більш як сто років, якби не потрапив під поїзд.

Щодо мене, то свій сотий день народження я відсвяткував у квітні. Мені не прийшла звичайна в таких випадках телеграма від вашої королеви. Тільки не подумайте, що я скаржуся. Наскільки мені відомо, вітальну телеграму треба замовити, і мати-ігуменя нашого притулку писала з цього приводу до Букінгемського палацу. Секретар Її Величності був надзвичайно ввічливим, але відповів, що необхідно дотримуватися певних правил, і зажадав як доказ моє свідоцтво про народження. Звичайно, ніхто вже не знає, де його можна знайти. Можливо, воно гние в якомусь підвалі в Празі, Брно або Відні. Але, швидше за все, воно згоріло і було розвіяне вітром в 1945-му.

Ні, я більш ніж вдячний королеві Єлизаветі та її батьку за надання старому зубожілому біженцю місця, де йому протягом останніх сорока років вдалося дати спокій своїм кісткам. Але, окрім цього, навіщо їй піклуватися про мене? Я народився підданим імператора Франца Йосифа, і служив з десятку держав, навіть не присягаючи їм у вірності. Утім, ні, єдину свою присягу вірності я вимовив під час перебування рожевошоком юним зеефенрихом [13] в той самий ранок 1905 року на шканцях старого «Бабенбурга», коли дав присягу все своє життя служити Імператору і династії, і вперше застібнув чорно-жовтий шовковий пояс з кортиком, немов черниця приймає постриг. З того часу для мене все було одним: Австро-Угорщина, Чехословаччина, Парагвай, Польща, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, імперії, народні республіки та тисячолітні рейхи. Всі вони були ілюзорними, як дим, і скороминущі, як град, що налітає серпневого вечора — той грізний центральноевропейський град, що б'є черепицю, вбиває тварин і знищує гектари посівів в полях, але тане прямо на очах щойно тільки сонце з'являється з-за хмар.

Так вже нам, кадетам Імператорської та королівської військово-морської академії в Фіуме, вбивали в голову: «Той, хто одягає мундир габсбурзького офіцера, забуває про свою національність». Ось тільки ні я, ні покоління моїх побратимів-офіцерів не очікували, що прийде день, коли цей мундир з нас грубо зірвуть, і нам доведеться згадати про свою стару національність, якщо, звичайно, взагалі це вдасться. Більшості з нас було все одно, що натягнути на фігуру чоловіка середнього віку.

Що до мене, то я так не зміг підібрати собі щось відповідне. Я не належав жодній державі останні тридцять п'ять років, відколи поляки забрали мій паспорт, а чехословацька влада заочно засудила до страти, і можу заявити, що для мене такий стан нічим не відрізняється від будь-якого іншого. Якщо подумати, то це гарний жарт: людина без державної приналежності не знає свого імені, народилась в місті без назви і приїхала помирати в місце, назву якого не здатна навіть вимовити. Коли молодий доктор Уоткінс оглядав мене кілька тижнів тому, я запитав, чи не може він виписати мені свідоцтво про смерть завчасно, щоб Я мав хоча б якесь офіційне підтвердження свого існування. Він ухильно посміхнувся і удав, що не почув мене.

Однак, ми відвернулися від завдання, яке полягає в тому, щоб розповісти вам, чому я вирішив надиктувати свої спогади. Думаю, почати варто з сестри Елізабет, або Ельжбети, якщо називати її польським іменем. У монастир в Ілінгу [14] вона приїхала в середині минулого року, будучи відрядженою зі свого рідного монастиря Сестер Вічного Поклоніння, розташованого в містечку Тарнув в південній Польщі. Я добре пам'ятаю це нудне містечко з часів юності, адже поблизу від нього жили деякі мої двоюрідні брати. Я нічого поганого не хочу сказати на адресу сестер — черниці безкоштовно прихистили мене десять років тому, коли померла моя дружина, і про мене нікому стало дбати. Всі ці роки вони були настільки добрими до мене, наскільки це можливо, з урахуванням того, що їм доводиться дбати ще десь про дев'ять десятків старих, хворих і сварливих вигнанців з Польщі.

Якщо чесно, мені навіть незручно, що я так зажився в цьому світі та безсовісно зловживаю гостинністю сестер. Всі вони дуже добрі і милі зі мною. Але навіть при цьому ті десять років були наповнені самотністю та труднощами для мене. По-перше, оскільки я є нібито чехом, це спричиняє певну дистанцію між мною та іншими моїми співмешканцями (намагаюся не називати їх «співкамерниками») з числа «чистих етнічних поляків». Мати моя була полькою, я говорю польською краще за багатьох з них, і думаю, що моя служба польській державі свідчить сама за себе. І все ж між мною і ними завжди існували і продовжують існувати якісь відстороненість і напруга.

Крім того, не забувайте про питання віку, оскільки тепер я «найстарший наш постоялець». Так звертається до мене мати-ігуменя: «І як поживає цього ранку найстарший наш постоялець?» — неначе я за ніч

своє ім'я забув! Я тепер на дев'ять років старший за наступного за віком мешканця притулку, містера Войцеховського, зовсім божевільного, і на тридцять вісім років старший за саму дорослу з сестер. Можливо, все було б простішим, якби мої мізки перетворились на суп, але боюся, мій розум залишається таким же гострим, як завжди, хоч, на жаль, йому не вистачає протягом останніх двох років стимуляції — катаракта майже не дає мені читати.

Але сестра Елізабет зовсім не схожа на інших. Треба чесно визнати, зовнішність у неї невибаглива: маленька жінка-мишка в окулярах з дротяної оправі і з ротом, повним залізних зубів замість втрачених від цинги і побоїв у радянському трудовому таборі в сороковому році. Але для мене вона стала джерелом чистої води після десяти років митарств по пустелі з каменів та пилу. Вона говорить зі мною про речі, які відомі і зрозумілі нам обом, і звертається до мене як до розумної істоти, а не майже божевільного. А ще з нею весело — вона природжена анархістка, наділена вбивчим талантом мімікрії, і відноситься з чарівною нешанобливістю до Церкви і інших постачальників істини. Наскільки я розумію, її батько займав важливу посаду в Цісарсько-Королівському міністерстві освіти та відповідав за середні школи у всій австрійській Польщі — він був регієрунгсратом щонайменше [15].

Елізабет народилась в 1924 році в колишній провінційній столиці Лемберг, перейменованій нині у Львів. Але хоча рідною її мовою була польська, сестра звикла думати про себе як про слугу династії, що наразі зчезла, і її розвіяних по світу підданих. Іншими словами, вона вважає себе дочкою Старої Австрії, не обтяженою такою вульгарністю як національність. Елізабет розповідала, що одним з перших її спогадів було як батько заколисує її, наспівуючи «Gott Erhalte» Гайдна — чудовий старовинний імперський гімн, який мав версії на всіх одинадцяти офіційних мовах монархії [16]. Черниці дуже зайняті на кухні, але сестра Елізабет знаходить час посидіти зі мною і поговорити про місця, які ми обидва знали, та про людей, які там жили до того, як потоп прийшов і змив усіх.

Саме сестра Елізабет одного чудового ранку на початку травня, коли вздовж Іддеслі-роуд цвітуть липи, а літаки з аеропорту Пітроу гуркотять над головою кожні три хвилини, повернула мені той альбом. То був день напередодні мого від'їзду сюди, в Південний Уельс. Я сидів у своїй кімнаті і дивився, як сестра Анунція пакує мою валізу, і тисне коліном на кришку, щоб застібнути замки. Працюючи, вона кидала

мені фрази поверх плеча в тоні, яким розмовляють з кішкою або розумово відсталогою людиною, в будь-якому випадку, з тим, від кого не очікують відповіді, та й не сподіваються бути зрозумілими. Сестра розповідала, як сподобаються мені канікули в Плас-Гейрлвіді.

— Там так чудово поруч з морем! — щебетала вона. — Пляж весь з білого піску, довжиною в три кілометри, а хвили такі величезні і цілий день безперервно розбиваються об нього. Вам там сподобається — там чудово, майже так, як в Сопоті [17].

Я збирався вже було поцікавитися, чи не дозволять мені походити на веслах, хоча давно вже переконався, що сарказм геть не сприймається монахинями, але в цей момент крізь напіввідчинені двері в кімнату своєю безшумною ходою протиснулася сестра Елізабет. В руках у неї я помітив предмет, загорнутий в пакет з магазину «Сейнсбері», а на обличчі сестри явно читалися хвилювання і таємничість. Вона посміхнулася мені крізь свої товсті, круглі окуляри, і я зміг побачити нічний жах дантиста, що ховався в її роті.

— Ах, Ельжбето, це ти? За покупками ходила, так? — запитала Анунція, озирнувшись на секунду, але відповіді чекати не стала. — Чи не доглянеш за стариганом п'ять хвилиночок, а то мені треба збігати до пральні?

Це прозвучало так, ніби я — людина, яка ще досі читає газети і зовсім не обтяжена маразмом чи енурезом, за двадцять секунд без нагляду устигну залізити в розетку або захлинуся в тазу! Коли квапливі кроки Анунції застеленим лінолеумом коридором стихли, сестра Елізабет м'яко зачинила двері і підійшла до мого стільця.

— Ось, подивіться, що я вам принесла, — сказала вона. — Натрапила на цю річ в крамниці лахмітника на Генвел-Бродвей, і вирішила, що вам може бути цікаво.

Пошарудівши в поліетиленовому пакеті, вона витягнула велику товсту книгу в багряній муаровій палітурці, яка, очевидно, була дуже пошарпана. Вона поклала її на стіл переді мною і, відступивши в сторону, стала спостерігати з виглядом людини, яка піднесла сірника до запалу старої петарди без ярлика і чекає, що буде далі: чи вилетить сніп синіх і помаранчевих іскор, чи станеться вибух, або просто пролунає тихий пшик.

— Дякую, сестро Елізабето, — відповів я. — Ви занадто добрі до мене. Поняття не маю, що це таке. Чи не могли б ви передати мені, будь ласка, окуляри з тумбочки біля ліжка?

Начепивши на носа окуляри, я почав досліджувати том, що лежав на столі переді мною.

Це явно був якийсь альбом: важка книженція з куточками з пошарпаного сап'яну і з поламаним корінцем. У мене не було жодного уявлення, що це таке. Але тільки-но торкнувшись книги я, сам не знаю чому, відчув раптовий та бентежливий сигнал: колись ця річ була знайома мені. Я більш уважно оглянув книгу і помітив в нижньому лівому кутку передньої обкладинки круглий втиснутий відбиток із зображенням двоголового орла в оточенні напису:

K.K. NOFRAT J. STROSS-MAYER. FOTOGRAF. WIEN 7.
MARIANILFERSTRASSE 23.

Коли я став відкривати книгу, руки мої затремтіли, а в вухах залунав пронизливий дзвін. Потім мій погляд впав на першу сторінку, і мозок безпорадно намагався осягнути, що лежить переді мною.

Сумнівів не було. Фотографія була на неякісному папері воєнного часу, вона вже потемніла і злегка обтріпалася по краях. Але сумнівів не залишалось: на фото був я, молодший на шістьдесят сім років; я стояв, спираючись на гармату, на новій частині підводного човна в морі, в оточенні чоловіків, що сміялись, та піднявши для перевірки писанку. А внизу фотокартки містився надпис, зроблений моїм власним, колись твердим почерком по-німецьки: «U-26, Великодня неділя 1918 р., 23 милі 3хПн3х від Бенгазі».

На фотокартці були всі, сфотографовані у мить, яка минула вже бозна скільки років тому: я в морських чоботях і пошарпаному сірому армійському мундирі з трьома нашивками капітан-лейтенанта на рукаві, вирізаними власними руками з парусини; інші — у звичній для австрійських підводників мішанині військово-морської форми з вбранням далматинських рибалок; два спостерігачі на рубці — здається, Прерадович і Сувлічка — оглядають обрій крізь біноклі; наш стерновий, штейерквартермайстер Алоїз Пацак стоїть за штурвалом в надводному положенні і суворо дивиться вдалечінь, як і має робити людина, що не має часу на всякі там нестатутні пустощі.

Можливо, вам вдасться уявити, який був для мене шок — опинитися віч-на-віч з самим собою, але мало не сімдесятьма роками молодшим, розташованим на сторінках фотоальбому, який я в останній раз бачив у своїй кімнаті в румунському порту Браїлів в 1922 році. На хвилину я втратив дар мови, і вирішивши, що цей маленький подару-

нок мене таки вбив, сестра Елізабет вилетіла в тривозі з кімнати, повернувшись через хвилину чи трохи більше зі стаканчиком для вставних щелеп, повним води з додаванням спирту, вимоложеного у чергової кухарки на першому поверсі. Напій вивів мене зі ступору — головним чином через те, що я терпіти не можу горілки. Але з поверненням відчуттів, спогади нахлинули з такою силою, ніби в мені прорвало греблю. Греблю настільки стару, що всі вже забули про існування за нею затягнутого ряскою озера.

Зараз, поки я розмовляю з вами, альбом лежить переді мною на столі, розкритий саме на тій фотографії. Так, всі ми тут: здорові, життєрадісні парубки в самому розквіті сил, сфотографовані погожим весняним ранком біля берегів Африки, моряки імперії, яка вже з останніх сил плететься до власної могили. Однак це фото має для мене не тільки сентиментальну або документальну цінність, адже воно ледь не прикінчило нас. Я пам'ятаю, як не минуло й п'яти секунд після клацання затвора фотоапарата, і крик спостерігача по лівому борту повернув нашу увагу до сліду торпеди, випущеної по нас з підводного положення субмариною, яка, мабуть, протягом вже години непомітно спостерігала за нами.

На щастя для нас, Пацак не розгубився і, не чекаючи наказу, різко переключив кермо, тому торпеда прошелестіла у нас за кормою, пройшовши буквально в кількох метрах. Але вітати один одного з таким щастям ми не стали, а гуртом пострібали в люки, зробили рекордне за швидкістю занурення та, розбігшись по місцях, кинулися шукати нашого кривдника, щоб повернути боржок. Однак, ризикання зигзагами на перископній глибині протягом години не допомогло нам побачити навіть слід супротивника, тому ми спливли та лягли на попередній курс.

Ворог спробував знищити нас, ми, якби мали шанс, робили б так само, а тому про цей випадок не залишилось жодної згадки, окрім стриманого запису в бортовому журналі: «9.27 ранку, 32 градусів 24 хвилини пн. широти, 19 градусів 01 хвилина сх. довготи; одинична торпеда, випущена з невідомої субмарини. Промах». Ми в черговий раз вижили, щоб, можливо, підірватися через пів години на міні, що дрейфує. Хто міг поручитись хоч за щось у ті дні?

Дивлячись на цю групу усміхнених молодиків, я ловлю себе на думці, як мало я завжди хотів знати про майбутнє, необізнаність про яке завжди здавалася мені одним з нечисленних знеболювальних, дарованих

нам, смертним, Провидінням. Бідолаха Пацак, що виглядає таким сильним і впевненим на своєму посту на рубці — чи міг він знати, що жити йому залишилась не більше як тиждень? А ось позаду з широкою посмішкою, в сорочці з закачаними рукавами і рибальському вовняному капелюсі стоїть мій третій офіцер [18], фрегаттенлейтенант Франц Ксав'єр Бодрін де ла Рів'єр, граф д'Ерменонвіль, перебуваючи в блаженному невіданні про гестапівську катівню і петлю з дроту, що очікують його через чверть століття.

Взагалі, гортаючи пошарпані по кутах сторінки альбому, я не можу не думати про дивовижну примхливість долі: спустошено цілий континент, загинули десятки мільйонів людей, а цей жалюгідний уламок минулого вцілів. І не просто вцілів, але й за допомогою лиш Богу відомих течій і вирів приплив через шістдесят з гаком років назад до власника.

Наступного дня сестра Елізабет знову відвідала той магазинчик на моє прохання, але господар небагато пам'ятав про те, як альбом потрапив до нього. Все, що він міг сказати, це те, що тижні зо три тому він їздив в Норт-Ектон, щоб оглянути кімнату, чий мешканець, старий чи то росіянин, чи то українець, чи то хтось інший схожого походження, зазнав інсульту. Він не пам'ятав ані вулиці, ані будинку, тільки те, що там було повно бруду і не було нічого, окрім журналів для дівчаток і порожніх пляшок. Єдиними цінними предметами виявилися стара кавалерійська шабля, яку через тиждень купили, та взуттєва коробка з монетами і листівками. Торговець думав викинути альбом разом з іншим сміттям, але поміркувавши, виклав його в картонній коробці на кульгавий стіл перед крамницею, оскільки, як він сказав, в наші дні вже не вгадаєш, чим можуть цікавитися люди. Там альбом і лежав, серед вихлопних газів і під літньою мрякою, поки сестра Елізабет не вирішила зазирнути до крамниці, зацікавлена відразливою олеографічною репродукцією Серця Христового, яка висить зараз у вітальні пригудку [19].

Колишній власник залишив в альбомі мало слідів свого володіння, якщо не брати до уваги пари фотографій жінки з різкими рисами обличчя і зачіскою в стилі кінця двадцятих років, та листівки з видом марсельської гавані, відправленої якимось «Володею» пану Душинському з Антібу 20 червня 1932 року. Причина, яка спонукала його придбати альбом, зберігати півсотні років і тягнути з собою на інший край

Європи, залишається цілковитою загадкою. Безперечно, в альбомі є кілька прекрасних зображень кораблів. Я завжди захоплювався фотографією, і захопив одну з ранніх моделей камери «Жуль-Ерріо» з собою на початку океанське плавання, під час перебування кадетом на «Віндштраці» в 1901 році.

Ведення щоденників у роки війни було, зрозуміло, заборонене, хоча Австрія — це Австрія, і заборони там зазвичай ігнорували. На мій альбом, однак, був виданий спеціальний дозвіл, оскільки Військове міністерство збиралося видати книгу під назвою «Бойова служба підводного човна Імператорського та королівського флоту». Книга, як ви розумієте, ніколи не вийшла у світ, але фотографії для неї я зберіг, і не тільки їх, а й чималу кількість схем бойових зіткнень, витягів з бортового журналу, записок про позицію човна і так далі. Десь чверть фотографій випала і загубилася, місця, де вони колись містилися, виділялись темними плямами на вицвілих сторінках. Однак збереглося достатньо, щоб зробити мене «в'язнем» альбому у перші два тижні перебування в Уельсі, допоки приїхала сестра Елізабет, трохи повернувши моє мислення з потоку спогадів про давно забутий світ.

Хоча ні, «забутий» — це не зовсім вірне слово: я навіть тепер, при всій своїй тілесній немочі, мало що забуваю. Пам'ять у мене завжди була чудовою: ще кадетом Військово-морської академії я міг миттєво запам'ятати задачник з навігації або довідник неправильних італійських дієслів. Ні, річ у тім, що після 1918 року я майже цілеспрямовано намагався не думати про свою 18-річну службу в зниклому нині військово-морському флоті імператорської Австрії.

Та частина мого життя ніколи не забувалася, просто я склав її як непотрібний, поїдений міллю килим, і замкнув десь в далекому кутку моєї свідомості. З мого боку не було лукавства: я ніколи не відрікався від минулого і не намагався, на відміну від деяких моїх однолітків, фабрикувати по пів дюжини фальшивих і суперечливих легенд про себе. Однак одного дня я, тридцятирочний кадровий військово-морський офіцер, опинився в злиденній крихітній країні, що зазнала поразки, не мала більше флоту і берегової лінії, яку цей флот мав би захищати.

На відміну від бідолашного батька сестри Елізабет і тисяч йому подібних, я ніколи не вірив і не сподівався на повернення Габсбургів. Я бачив занадто багато занепаду Старої Австрії і розумів, що

відродження дуалістичної монархії було таким само реальним, як жива мумія фараона, що танцює польку. Ні, як і десятки тисяч інших колишніх володарів чорно-жовтої португеї, я намагався якомога краще влаштуватись у тому жорстокому новому світі голоду і розрухи.

Що було, те загуло, і не було сенсу згадувати про колишні подвиги на службі шляхетного Австрійського дому Габсбургів, особливо в ті дні, коли урядові коридори в Празі та Белграді заповнювали юрби колишніх офіцерів, які колись були ультра-Kaisertreu — надміру відданими імператору, а зараз кожен з них розмахував передвоєнним поліційним досьє (як правило, сфабрикованим), щоб довести, що вже тоді вони завжди були прихованими націоналістами. А в пізніші роки, в Англії, мені доводилося брати до уваги почуття другої моєї дружини, Едіт. Вона втратила улюбленого старшого брата, другого помічника інженера на борту лайнера «Персія», коли той був торпедований німецьким підводним човном у 1916 році [20]. Едіт знала, що я служив в австрійському флоті на підводному човні, але була жінкою тактовною і ніколи не розпитувала про моє життя в ті роки.

Однак все це стає нестерпно сентиментальним, і якщо я буду небережним, то все перетвориться на одну зі зворушливих патріотичних історій, якими нас пригощали на уроках німецької в Імператорській та королівській Військово-морській академії. Думаю, ви уявляєте, про що йдеться: старий кавалерійський кінь, який тягає тепер віз з вугіллям вулицями Відня, все ще підкидає вуха і переходить на рись при звуках оркестру, що грає «Лотаринзький марш». Так що перейдімо до справи.

За звичного перебігу подій навіть таке схоже на диво повернення старого фотоальбому не спонукало б мене сидіти тут, втомлюючи вас своїми мемуарами. Як і більшість моряків, я ціную гарну байку, проте ніколи не був одним з тих, хто веде щоденники, і точно не належу до людей (а їх в цьому притулку, на жаль, багато), які вважають своїм обов'язком розповісти свою життєву історію і поділитися мудрістю років з кожним, хто не зуміє вчасно вислизнути. Ні, мені довелося зламати ще один запобіжник, і зробив це для мене на початку червня Кевін Скаллі.

Кевін виглядає років на двадцять п'ять, і працює він тут за сумісництвом як різнороб та садівник, приїжджаючи два-три дні на тиждень з Лланеллі на своєму пом'яті «Форд-Кортіна». І йому завжди вистає роботи з цією розташованою на мисі над бухтою купою мотлоху,

яку трясє кожен атлантичний шторм. Падають ринви, протікають рами, зривається черепиця та засмічується дренажна система, але це для добре новинами, адже, схоже, інших заробітків, крім допомоги по безробіттю, у нього не було. Я знаю його вже три місяці, і він справив на мене дуже приємне враження як один з людей, які хоча і мають нешляхетне походження і малоосвічені, але зберегли живий розум і цікавість, які не вдалось вибити з них навіть системі шкільної освіти. А ще я одразу помітив у ньому виправку колишнього військовослужбовця. З'ясувалося, що Кевін залишив два роки тому службу в британському Королівському військово-морському флоті, і з того часу так і не зміг підшукати справжню роботу. Живе він в муніципальному будинку з матір'ю і подружкою, з якою то сходиться, то знову розходиться.

Познайомились ми з ним на початку червня, тижні через три після мого приїзду сюди. День видався несподівано теплим, і черниці дозволили мені погрітись на сонечку у вимощеному кам'яними плитами садочку за будинком, який використовують для сушки білизни. Приємно сидіти там годин десь з одинадцяти, коли немає вітру і можна милуватися на те, як на тому березі бухті Пенгадог зеленіють сосни на краю схожого на спину величезного кита хребта, який місцеві називають Сефн-Гейрлвід. Сестра Елізабет усадила мене в шезлонг, закутала ноги пледом, а сама покотила на пошту в Ллангвінідд на монастирському велосипеді.

Плас розташований за сім кілометрів від села і за п'ять кілометрів від найближчого пабу, в безлюдному, за винятком нас, приході Пенгадог, що дав своє ім'я бухті і поштову адресу нашому притулку. Віддаленість від алкоголю особливо тяжко позначається на мешканцях нашої богадільні, багато з яких пішли з цього світу за допомогою рідини полірування для металу або неймовірних продуктів перегонки родзіннок і гнилої картоплі. Але, як то кажуть, дарованому коневі в зуби не дивляться. Будівля притулку відійшла сестрам років десять тому за заповітом місцевого фермера-поляка. Той, за чутками, десь в сорок восьмому році прикінчив свого партнера, а тіло сховав так майстерно, що поліція так і не змогла висунути звинувачення.

Я сидів в маленькому садочку і дивився на те, як стелеться за бухтою великий океан, а в моїй голові клубочилися і роїлися спогади про минуле. Тепер, щоб їх пробудити, було достатньо малесенької дрібниці: безглузлого фільму «Звук музики», який йшов по телевізору у

вітальні притулку, в якому хтось намагався грати мого старого бойового товариша Георга фон Траппа [21]; ледве чутного запаху дизельного палива від кур'єрської вантажівки на під'їзній доріжці; звуків вальсу з «Там, де співає жайворонок», що лунав по радіо та ніс мене прямо до присмертного імперського Відня, в ту безнадійну, голодну весну 1918 року [22]. Навіть тут не могло бути порятунку, адже блакитна вода бухти, рідкісно спокійна, оточена скелями, покритими соснами, була так схожа на море, яким я вперше побачив його під час нашого сімейного відпочинку в Абацції в 1897 році. Заради чого розігрувалася вся ця жахлива, гірка комедія життя? Ні сенсу, ні порядку, ні мети — прожити сто з гаком років і опинитись одному в усіма забутому місці мішком в'ялої шкіри і кісток з артритом, який не сильно відрізняється від крісла, на яке його поклали?

Саме в цю мить мої думки перервало невміле насвистування Кевіна, який з'явився в саду з перекинутою через руку бухтою дроту. Сестра Елізабет познайомила нас за пару днів до того, і оскільки манерам Кевіна не вчили, внаслідок чого він не вважав потрібним ставитись до давніх руїн на кшталт мене як до розумово неповноцінних, він радісно привітався зі мною зі своїм носовим кардіффським акцентом.

— Добро'ранку, містере Прохазко! Славний день, га? Так ви тут сонячні ванни приймаєте?

— Так. Як бачиш, насолоджуюся гарною погодою, а заодно милуюся видом.

— Ага, видок що треба. Але вам пощастило, що ви його спостерігаєте, коли не дощить.

— Так погода тут зазвичай така погана?

— Та не те слово, — посміхнувся Кевін. — Літо від зими у нас відрізняється тільки тим, що чортів дощ стає трохи теплішим. А коли спадає вітер, жартують, що всі місцеві вівці падають.

З цими словами він взявся за роботу. Йому треба було натягнути новий дріт для білизни для сестри Терези, що керувала пральнею. Принесений дріт виявився закоротким, і Кевін став нарощувати шматком старого за допомогою простого рифового вузла. Знаючи, що колись він служив на флоті, я вирішив трошки покепкувати над хлопцем.

— І чому тільки вчать зараз в морехідці? Коли я ходив по морю, за таку халтуру мене б відправили до карного звіту капітану. Тут сплести без вузла треба. Куди котиться цей світ?

Кевін обернувся і декілька секунд дивився на мене так, ніби його змія вкусила, а потім засміявся, але, як я помітив, без злоби.

— Ха! Хіба багато вам відомо про плетіння мотузки? Ви хоч колись по морю ходили, га?

— Я, молодий чоловіче, тридцять з гаком років тягнув лямку кадрового військово-морського офіцера, а навчання проходив на справжніх вітрильниках. Але раз ми вже почали, скажи мені, а сам ти по морю ходив?

— Я? — Кевін підійшов до мене з удаваним обуренням. — А це бачили?

Він засукав рукав і сунув мені руку під ніс. Від ліктя до плеча вся вона була покрита бароковим візерунком з дельфінів, якорів, русалок, левів, тритонів, що дмуть в раковини, і ще бозна-яких створінь, пов'язаних між собою канатом. Посередині всього цього незворушно, як справжня англійська леді посеред усіх цих чужинців, сиділа Британія з тризубом, а під нею виднівся сувій з заголовком «Дредноут» і переліком бойових відзнак. За свого життя я бачив чимало татуювань і повинен визнати, що це було з-поміж кращих: збалансований дизайн і чудова техніка, якщо можна так висловлюватися про картину, створену за допомогою введення пігменту в живу шкіру. Це явно була робота середземноморського художника, можливо, мальтійця.

— Бачили? — повторив Кевін. — Обійшлася мені в двісті п'ятдесят фунтів на Гібралтарі. Майстру знадобилось тридцяти чотири сеанси. У мене потім рука як чорній пудинг кілька тижнів була — якщо я в ліжку ненароком на цю сторону повертався, прокидалась половина нижньої палуби.

— Так, — ввічливо промовив я після тривалого вивчення татуювання. — Дуже вражає і, насмілюся припустити, заплачених грошей коштує. Але не кожен моряк, у кого наколка.

— Слухайте, п'ять років служби, звільнився старшим матросом, та ще дві нашивки за успіхи в бойовій підготовці. Радіооператор другого класу підводних човнів Її Величності — це все про мене. Рік на атомних і два роки на дизелях.

Останнє зауваження викликало у мене інтерес.

— Еге, Кевіне, так виходить, між нами є щось спільне. Я теж був підводником.

Він здивовано дивився на мене, не розуміючи, чи жартую я, чи ні.

— Та годі вам! Це коли ж було?

— Під час світової війни з чотирнадцятого по вісімнадцятий рік. Я три з половиною роки був командиром У-бута [23].

Кевін подивився на мене ще більш ошаліло та з підозріло, хоч і з цікавістю.

— Ви? Командиром У-бута? Мені здавалося, що ви поляк, а не німець. Як ви тоді до них затесалися?

— Ну, це історія довга. По-перше, я радше чех, ніж поляк, а по-друге, командував австрійським підводним човном, а не німецьким.

Кевін забув про роботу і підсів на низьку кам'яну стіну біля мене, геть збитий в пантелику складнощами європейської історії. Він подивився мені в очі з виглядом слідчого, що має намір витягнути з вас правдиві показання.

— Давайте-но все по черзі: ви — польський чех і були командиром австрійського підводного човна, так?

— Саме так.

— Ага! — На його обличчі з'явився переможний вираз. — Я знаю, що це чортова брехня, тому що, по-перше, не можете ви бути поляко-чехо-австрійцем, а, по-друге, я здавав в школі іспит з географії, і знаю, що Австрія знаходиться в горах. Моя мама була там минулого року в туристичній подорожі, так що відомості перевірені.

— Все так, — підтвердив я, бавлячись цією маленькою дискусією. — Не сперечаюсь. Але ти, наприклад, валлієць, а служив у британському ВМФ. Щодо Австрії, то зараз це маленька сухопутна країна, але в мій час вона була величезною імперією з виходом до моря та з великим флотом, що включав ескадру підводних човнів.

— Та ну? Навіть якщо це дійсно так, готовий поставити на те, що ви нікого не потопили.

— Навпаки. За три роки і сім місяців війни на Середземному морі я потопив броненосний крейсер, есмінець, озброєний лайнер і підводний човен. А ще знищив або захопив одинадцять вантажних суден загальною тоннажністю у двадцять п'ять тисяч тонн, і збив дирижабль... — Кевін дивився на мене, відкривши рота, не маючи снаги вимовити ні слова. — ...пошкодив легкий крейсер, есмінець, озброєний траулер і щонайменше два торгові судна.

Тут до Кевіна знову повернувся дар мови.

— Старий ви брехун, якого біса вам тільки не соромно в такому-то віці, га?

Я відчув, що бесіда зайшла занадто далеко.

— Молодий чоловіче, — заявив я, намагаючись, щоб мій голос звучав, як у новоспеченого лейтенанта, якого образили біля входу в кафе. — Маю повідомити вам, що в колишні часи, як офіцер дому Габсбургів, я вважав би своїм обов'язком витягти кортик і пошматувати вас як паршивого пса вже за те, що ви засумнівалися в моїй правдивості. Більш того, мене віддали б під трибунал і позбавили звання, якби я не забив вас на місці. Той, хто ображає офіцера, ображає саму монархію.

На мій подив, Кевін розкався у відповідь на мої слова.

— Прошу вибачення, я зовсім не хотів обізвати вас брехуном. Просто всі ці речі, які ви говорите, виглядають... ну, трохи неправдоподібно. — Тут хлопець присунувся ближче. — А можете мені розповісти? Завжди любив класні історії, з тих самих пір, як бувши пацаном, наслухався їх від предка, поки той не втік.

Потім Кевін змовницьки стишив голос і засунув руку в задню кишеню джинсів.

— Як на тему закурити, га? Старо'корови Феліції немає сьогодні, тому вона нам не завадить. А то завжди нишпорить навкруги.

Сестра Феліція — це громіздка сварлива монашка з Познані, яка керує повсякденними справами притулку з тактом і чарівністю старорежимного прусського фельдфебеля, хіба що кінчики вусів не підкручує.

Пропозицію сигарети (яку ввічливо відхилив, оскільки вже багато років тому кинув курити) я розцінив як беззаперечну ознаку довіри і прихильності з боку Кевіна. Скрутивши та підклавши під голову куртку, він запалив і ліг на траві поряд з моїм кріслом. Потім видихнув клубок диму і закрив очі. Тут, в маленькому саду, нас ніхто не міг побачити. З кухні чувся грюкіт каструль і чашок, а з відкритого вікна сходового отвору — характерний звук лайки двох старезних поляків, на подив заспокійливий на відстані, як ніби тенісний м'ячик ганяють туди-сюди по корту. Навколо квітів кружляли бджоли в незвичному теплі та безвітрі, здалеку доносився шум атлантичних хвиль, що розбивались на пляжі бухти Пенгадог, а також слабкий гуркіт трактора, що працював на порослих папороттю схилах Сефн-Гейрлвіда.

— Ну так розповісте?

Я завагався. Яке йому діло до всього цього? Який можливий інтерес спонукає цього юнака ворухити вкриті пилом рештки напівзабутої імперії, що загинула за півстоліття до його народження? Який сенс розповідати про туманні події, що для нього значать не більше, ніж облога Трої?

— Ну ж бо, містере Прохазко, розкажіть! Іншого шансу мож... — Він осікся. — Ой, вибачте, я не це хотів сказати... Просто...

— Ні, Кевіне, не варто вибачатися. Я все прекрасно розумію, і ти абсолютно правий.

— Я просто хотів сказати, що таких як ви вже мало лишилося, і коли ви помрете, то це все помре разом з вами.

Саме тоді мене перший раз прояснилося: ти ж один з останніх очевидців. Цілком ймовірно, ти — все, що залишилося від Імператорського та королівського військово-морського флоту, та вже, напевно, найстаріший з живих офіцерів. Кораблі, на яких ти ходив, давно розчинилися в блакитній далині, а наймолодшому з тих мічманів, що плавали з тобою, вже перевалило за вісімдесят п'ять років. Невже все це було настільки марним, що навіть згадка про це має зникнути?

Тому я розповів йому те, що розповідаю вам зараз в той час, який мені ще відведено. На мій неабиякий подив, Кевін не тільки слухав мене весь той ранок, а коли я починав втомлюватися, пригощав мене чаєм з вкраденим з кухні ромом, але й прийшов на наступний день, і на наступний — все минуле літо. Врешті решт він та сестра Елізабет змовились та влаштували для мене цю кімнату на горіщі з видом на море, а також роздобули ось цю маленьку машинку. І ось я сиджу в зручному, нехай і старенькому, кріслі, тримаючи на колінах розкритий фотоальбом, щоб, наскільки це можливо, компенсувати провали в пам'яті.

Розповідаючи цю історію, я намагатимусь слідувати за можливістю прямішою лінією від однієї точки до іншої. Але я дуже старий, і, сподіваюсь, ви не облишите мене, якщо я іноді буду ухилитися від запланованого курсу, щоб зробити опис якоїсь затишної бухти або річково-го гирла. Ви можете або вірити мені, або вважати цю історію найнеймовірнішим нагромадженням брехні, яку вам доводилось колись чути, та подумати, що людині, яка стоїть на порозі вічності та розповідає такі дурниці, має бути соромно. Моя історія може набриднути

вам, а може захопити, навіть якщо її правдивість здасться вам сумнівною. Однак, в будь-якому випадку, сподіваюсь, моя розповідь дасть вам хоч якесь уявлення про те, через що ми пройшли в ті роки, б'ючись під поверхнею вод за втрачену імперію в ту першу велику підводну війну. Про те, що значило бути моряком Австрії.